

VEKERDI LÁSZLÓ

Galilei – eretnek vagy udvaronc?

A torinói Einaudi könyvkiadó sikeres „Microstorie” sorozatában – amelyet Carlo Ginzburg, a magyarra is lefordított¹ *A sajt és a kukacok* szerzőjének egyik műve indított el – 1983-ban jelent meg Pietro Redondi könyve, a *Galileo eretico*.² Nyomban szokatlanul nagy sajtóvisszhangja támadt, hamarosan lefordították franciára³, angolra⁴, németre⁵. Nem volt nehéz megjósolni, hogy páratlan világsikert arat, Carlo Ginzburg könyvénel is nagyobbat. Módszere tekintetében *A sajt és a kukacok*at követte; azt a minden apró jelnek és gyanúnak nyomába eredő mikrohistóriai kutatást, amit Ginzburg *paradigma indiziarionak* nevezett, nyomozati, vagy inkább mondjuk vizsgálóbírói paradigmának. A sikerhez ez is hozzájárulhatott; mégis elsősorban tán az a legjobb olasz neorealista filmekre emlékeztető izgalmas drámaiság lehetett a – szigorúan tudományos könyv esetében szinte példátlan – siker titka, ahogyan Redondi halvány gyanúkból és apró nyomokból kiindulva merész sejtéseken és frappáns „tettenéréseken” át rekonstruálta a történeteket. A szűkebb szakma nem fogadta a könyvet kitörő örömmel; darabokra szedték és sorra megcáfolták főbb téziseit, ám azt legszigorúbb kritikusai is elismerték, hogy Redondi nem egyszerűen élvezetesen, hanem rendkívüli fölkészültséggel vázolt fel egy eleve egyáltalában nem föltétlenül lehetetlen társadalmi-eszméletörténeti modellt, egy lehetséges történeti rekonstrukciót. Csak éppen ez a történet az adott esetben, Galilei esetében, nem igen lehetett – ezért meg ezért meg ezért – tényleges variáns. Előfordult már ilyen a historiográfiában.

Egy remekbesikerült „detektívregényt” kivonatolni nem célszerű s tán mégcsak nem is illő; de mivel mifelénk a könyv szélesebb körű ismeretével aligha számolhatunk, mégiscsak rákényszerülünk. Hogy mindjárt *in medias res* kezdjük, elhagyva a hosszú és hallatlanul izgalmas kortörténeti bevezetést, Mario Guiducci, Galilei volt tanítványa és most éppen római „füle” 1624 április 18-án írott – és az irodalomban gyakran idézett – levelében beszámol, hogy nem adta át Ignoli Atyának a Galilei által el célból reábízott levelet illetve értekezést a Föld mozgásának újabb bizonyítékairól, mert fél, hogy baj származhatna belőle. Ugyanis „néhány hónapja egy kegyes személytől javaslat érkezett a Szent Hivatal Kongregációjához a *Saggiatore* betiltására vagy korrigálására, azzal vádolván a könyvet, hogy dicséri Kopernikusz Föld mozgására proponált doktrínáját...” Egy kardinális nyomban kiadta a könyvet átvizsgálásra Pater Giovanni di Guevarának, aki azonban égre-földre dicsérte a művet, „és egyébként papírra is vetett néhány védősort, ami szerint a mozgás ama doktrínája, még ha netán fölmerülne is, ő szerinte nem látszik kiátkozandónak; és így az ügy egyelőre nyugszik”.⁶ Már F. H. Reusch idézett ebből a levélből 1879-ben megjelent művében, s hozzáfűzte: „A Páter nyilván ilyesmit jelenthetett ki: ami a *Saggiatore*-ban Kopernikusz tanáról mondatik, nem indokolja a könyv elleni fellépést. További erről a kísérletről, hogy Galileit másodszor is az Inkvizíció elibe állítsák, nem ismert.”⁷ Általában így vélekedtek azután a történészek; sőt a derék Páttert a kopernikuszi gondolatok védőjeként képzelték el. Egyedül Stillman Drake merte kimondani, hogy alighanem meztelen a király, hiszen a *Saggiatore*-ban szó sincsen semmilyen formában Kopernikusz tanainak dicséretéről.⁸ „Elsőrendű történeti fontosságú lenne – írja tehát Redondi – egy biztos ponton megerősíteni Mario Gui-

ducci értesülésének a szavahihetőségét. De még izgalmasabb lenne megismerni az érveket, amelyekkel egy teológus hivatalosan illusztrálta 1624 Rómájában a kopernikuszi rendszer nem-éltélendőségét.⁹ Megkérte tehát a Szent Hivatal jogutódja, a Sacra Congregazione per la Dottrina della Fede Levéltárának a vezetőjét, néznének utána, nincsen-e meg a Guevara-jelentés. Jött is a válasz: van a *Saggiatore*nál egy korabeli kézíratos dokumentum, nem aláírt, de egy nagy G betűvel jelzett. „Feltehetőleg Guevara kezdőbetűje.”¹⁰ A szöveg azonban nem jelentés volt, hanem följelentés: eretnekséggel vádolta meg a *Saggiatore* szerzőjét, mivelhogy a könyv atomizmusa összeegyeztethetetlen a transzszubsztanciáció, az Oltári Szentség, a szent ostyá átlényegülésének a tanával. Márpedig ez roppant súlyos vád, mert a Tridenti Zsinaton az erőt újra összeszedő és magát dogmaiban megszigorító Egyház nem utolsó sorban éppen itt, az Eucharisztikus tanban határozta el magát végérvényesen mindenféle megegyezéstől és irenizmustól. Ha tehát Galileit el akarták veszejteni ellenségei, keresve se találhattak volna alkalmasabb vádat az Oltári Szentség csodáját lehetetlenné tévő atomizmusnál. De ki rejtőzhet a G. iniciálé megett? És miért nem indult el a feljelentés az inkvizíciós eljárás szokott útján? Mi vagy ki tarthatta vissza a Szent Hivatalt? És vajon az 1633-as pörben az ítélet alapjául szolgáló 1616-os tiltás a kopernikuszi tanok bármily módon való tanításától vagy tartásától nem csupán ürügy volt, amely egy még súlyosabb következményekkel járó, még veszedelmesebb vádat: az Oltári Szentség tanában vallott eretnekség vádját volt hivatva elleplezni vagy helyettesíteni? S ha így volt, kik eszelték ki, és miért? Ezek Redondi kérdései, amikre sorra megkeresi a válaszokat. Izgalmas nyomozás után érdekes és meglepően hihető válaszokat talál; amiket azután egy monográfiának beillő alapos nagy tanulmányban a *Rivista Storica Italiana* hasábjain Vincenzo Ferrone és Massimo Firpo még 1985-ben sorra mind meg is cáfolt, vitathatatlanul.¹¹ Először is nem – mint Redondi bizonyítani véli – Orazio Grassi Atya, a Collegio Romano matematikaprofesszora és a Szent Ignác templom építője volt a följelentő. A Szent Hivatalnál a processzus elindítása különben sem igényelt följelentést: ők maguk kezdeményeztek. Azután meg Redondi eltúlozza az eucharisztikus tan monolitizmusát és a dogma szigorúságát az Egyház ideológiájában; és ugyanígy eltúlozza az atomizmus jelentőségét a *Saggiatore*ban. Az Accademia dei Lincei meg nem tekinthető olyan egységes s pláne a Jezsuiták tekintélyével és szervezetségével versenyzni kívánó vagy képes szövetségnek, mint amilyennek Redondi festi. Másrészt a Jezsuiták sem tekinthetők egyöntetűen minden új eszme ellenségeinek; a napfoltok kutatása, az üstökösök kérdése vagy akár a Tycho-féle félig heliocentrikus-geostatikus világkép elfogadása egyaránt mutatja. Legfőképpen azonban helytelen a nagy per Redondi-féle rekonstrukciója, mivel „a kopernikánizmus teológiai és általában politikai-kulturális vonatkozásainak nyilvánvaló és előítéletes lebecsülésére alapul”.¹² És különben is, 1634 végén, alig egy évvel a nyilvános és megszégyenítő abjuráció után a Santa Maria sopra Minerva kolostorban, Galilei velencei hívével, Fra Fulgenzio Micanzióval a *Saggiatore* újrakiadásáról váltott levelet, amelyben „nem csupán semmiféle félelmet nem tanúsított, de egyáltalában nem látszott emlékezni semmiféle kellemetlen históriára atomizmussal, oltári szentséggel, padre Grassival kapcsolatban. Ellenkezőleg, érthetetlen fesztelenséggel egyezett bele a *Saggiatore* újrakibocsátásába: a hírhedt és inkriminált szövegbe, amely [Redondi szerint] minden bajának forrása volt”.¹³

A könyv diadalútját azonban nem állíthatták meg a mégoly jogos és okos kritikái érvek; ezután következtek a fordítások, velük az újabb szakmai kritikák (nagyobbára

Ferrone és Firpo tanulmányának változatai), és rájuk mit se hederítve az újabb közön-ség- és sajtósikerek. Amiket azért a könyv remek dramaturgiája és izgalmas meséje egy-magában nem magyaráz.

Annál is kevésbé, mert tíz év múlva a sikersorozat megismétlődött egy másik Galilei-könyvvel. Mario Biagioli azonban a *Galileo, courtier* sikerét előkelő szakfolyó-iratokban megjelent, veretes, nehezen olvasható publikációkkal¹⁴ készítette elő; az egyi-ket külön előkelő szakmai díjjal is jutalmazták. Tán ezért is fogadta a szakma a különben szintén drámai részletekkel teljes és lenyűgözően érdekes könyvet lényegesen kisebb tartózkodással; ám tán elsősorban mégis inkább azért, mert – ellentétben a *Galileo ereticóval* – a *Galileo, courtier* a mai tudománytörténet-írás egyik fő irányába illeszke-dik: Biagioli Galilei tudományos nézeteit – mindenekelőtt kopernikánizmusát – társa-dalmi-szakmai „önmegvalósításának” függvényeként, sőt, következményeként értelme-zi. Mintául Biagioli Bourdieu és Passeron elemzését tekinti a mai egyetemi tudomány autonómia-mítoszának a szociogeneziséről. „Ez az a szcenárió, amelyben leginkább ki-fejlődhet »az érdeknélküliség ideológiája«. Ez az ideológia egyformán jól funkcionál professzoroknak és államnak. Kulturális termékeik teljes autonómiáját állítva a pro-fesszorok tudományukat »tisztá« és »érdegmentesként« és így önkénymentesként és le-gitimként prezentálják. Minél inkább hivatkoznak autonómiájukra (az államtól is), annál inkább szolgálják az állam érdekeit, amely az egyetemet és az általa reprodukált kultúrát saját társadalmi struktúrái és hierarchiai reprodukálására használja fel. Ám ez a reprodukció rejtett, éspedig éppen azáltal, hogy »tisztá« kultúrára nevelésként tette-ti magát. Röviden szólva a »tisztaság« onnét fakad, hogy a diákok helyibe az állam lép a professzorok gazdjaként.”¹⁵ A modell Elias Norbert nyomán könnyen áttehető a 17. századra, ahol az abszolutizmusban az uralkodó szó szerint megtestesíti az államot, és személyes patrónusként, udvartartásában látja el a későbbi tudományos intézmények: tudós társaságok, folyóiratok, peer review-k, kongresszusok feladatait.

Mario Biagioli Galileije ebben a fényességre, látványosságra, patronálásra beren-dezkedett, erősen kompetitív udvari környezetben próbálta kivívni magának s a kor-ban meglehetősen „lebecsült” szakmájának a lehető legkedvezőbb lehetőségeket, sokáig hiába. Csak amikor a jószerencse kezeibe adta a távcsövet és felfedezte a négy Jupiter-holdat, és amikor zseniális ötlettel hatásos Medici-emblémát szerkesztett a négy kicsi gömbbel övezett nagy gömbből, és amikor az éppen uralomra jutott II. Cosimo-nak – egykori nyarankénti tanítványának – ajánlotta az éppen megjelent *Sidereus nunciust*, látványos és hatásos mitológiát teremtve a dinasztiaalapító I. Cosimo erényei és az azokat jelképező Medici-bolygók köré, csak akkor nyílt meg előtte az út – s még ak-kor se könnyen –, hogy udvari filozófusként mint tekintélyes kliens élvezhesse a nagy patrónus hatalmából reá háruló kegyeket; használhassa például a Medici-diplomácia ki-terjedt hálózatát, amelyen keresztül a *Sidereus nunciust* pillanatok alatt eljutott minden-felé az udvari világba, hirdetve frappáns emblematikájával a Medici-ház dicsőségét és mellékesen – de persze nem Galileinek mellékesen – terjesztve a szerző hírnevét. „Az emblematika nem egyszerűen élvezetes szalon-játék volt az udvaroncoknak; az önépí-tés (self-fashioning) hathatós eszköze is volt. Az udvari társadalom a maga társadalmi identitását az alacsonyabb osztálytól való elkülönülésével teremtette meg; s noha né-zőkként az alacsonyabb rendűek is részt vettek némely nyilvános ceremóniában, teljes mélységét nem érthették meg. Az emblematika az volt az udvari látványosságokban, mint az etikett az udvari viselkedésben: differenciálta a társadalmi csoportokat, és me-gerősítette a társadalmi hierarchiákat, beszűkítve a jelentshez jutás esélyeit. A Medici

udvari társadalom és kultúra eme mitológikus-emblematikus kerete az a háttér, amelyben Galilei csillagászati felfedezéseit a Medici dinasztia emblémáiként kínálhatta fel. Ha udvaronccá akart válni, elkülönítve magát egy olyan alacsony státusú diszciplína többi képviselőjétől, mint a matematika, akkor Galileinek ugyanazokat a kódokat kellett használnia, amelyeket az udvari társadalom fogadott el önmaga sikeres elkülönítésére az udvaron kívüli tömegektől.¹⁶

Nyilvánvalóan égőnyvi távolságra jutottunk Németh László, Bertold Brecht vagy akár Pietro Redondi Galileijétől. Mert legyenek ezek mégoly különbözőek, Biagioli udvaronc-Galileije felől nézve hirtelen meglepően hasonlítani kezdenek egymáshoz. Ezek a régebbi Galileiken mindegyiken nyomban szembetűnik valami dacos ellenkezés, valami mindenféle emblematikától mentes józanság, és ezzel együtt és ennek ellenére valami makacs és veszélyeket is vállaló ragaszkodás igazként felismert gondolatokhoz; valami természetes és jellegzetes „udvaron-kívüliség”, ha úgy tetszik, hát épenséggel eretnenség. Mi történhetett a tudománnyal, mi történhetett az értelmiséggel, a társadalommal, mi történhetett a világgal, hogy ezekből az így vagy úgy de eretnek Galileikből nem egészen egy évtized alatt udvaronc Galilei lett? Napjaink identitásukat féltő és ápoló kulturális és politikai elitjeivel – eme posztmodern piacgazdasági udvarokkal és (többnyire mucsai) Medicieikkel – a szemünk előtt talán csábítóan tűnhetne hamarjában válaszolni, de ne tegyük. Nézzük inkább, hogy mihez kellett alkalmazkodnia Galileinek – Biagioli Galileijének – és hogyan, hogy tökéletes udvari ember válhassék belőle.

Galilei udvari karrierje Biagioli „lehetséges világában”¹⁷ a Medici-bolygókkal kezdet meredeken felfelé ívelni, de alapvető ismereteit az udvari életről még ifjúkorában megszerezte apja mellett, aki muzsikusként volt a Medici-udvarban.¹⁸ Később matematikaprofesszorként töltött hosszú évtizedei alatt azután értékes patrónus-kapcsolatokra tett szert, s kiismerhette a patrónus-rendszer dinamikáját: a kölcsönös „ajándékok” mezébe bujtatott kliensi szolgálat és patrónusi kegy furcsán reciprok működési mechanizmusait. De se Padovában, se Velencében nem volt „igazi” udvar: a sok kisebb patrónus nem helyettesíthette az abszolutisztikus fejedelmi udvar szocioprofessionális identitást és azon belül egyéni emelkedést generáló és fenntartó kvázidarwini mechanizmusait.¹⁹ Amilyen például a disputa volt a fennkölt érdektelenségüket őrző előlélek ítélszéke előtt: egyfajta tudományos párbaj, amely egyszerre szolgálta a résztvevő tudósok kiválogatódását-emelkedését és – a vita kimenetelétől függetlenül – demonstrálta patrónusuk vagy patrónusaik nagyszerűségét. Figyelemfelhívás, eredetiség, ellentmondásosság, magakelletés, jólláthatóságra törekvés – osztentáció és vizibilitás²⁰ – jellemezte azt a viselkedést, amely jellegzetes udvari értékek, mint újszerűség, érdekesség, rámenősség, látványosság, kreativitás jegyében a viták menetét és ritmusát – amelyben egyáltalában nem volt cél a döntés – meghatározta. Nem annyira személyek, sokkal inkább szocioprofessionális identitások állottak egymással szemben; a vízben úszó testekről folytatott diszkurzusokban például peripatetikus filozófusok a Galilei személyében feltűró új matematikai természetszemlélettel. Mivel a vitában nem a döntés volt a cél, a kölcsönös szótérték egyáltalában nem volt nélkülözhetetlen előfeltétel. Galilei ugyan értett az arisztotelianusok nyelvén (Biagioli jól ismeri William A. Wallace arisztotelianus Galileit felfedező tanulmányait)²¹, megfordítva azonban ez egyáltalában nem állott. Épp az így keletkező kommunikációképtelenség (incommunicability) segítette a filozófusok szocioprofessionális csoportjában egy új részcsoporthoz kiválását, megerősödését, fejlődését el egészen az inkommensurabilitásig. Íme az „udvari” megoldás a kuhni és a poszt-

kuhniánus tudományfilozófiák centrális inkompenzurabilitási problémájára; Biagioli nem is mulasztja el részletesen ismertetni felfedezése messziható tudománytörténeti és tudományfilozófiai következményeit.²² A lényeg azonban az, hogy ez a szocioprofeszszionális „fajképződés” az abszolutisztikus fejedelmi udvar arisztokratikus, agresszív, csoporttudatos etikájának, osztentációt és vizibilitást megkövetelő játékszabályainak a keretében történt; ehhez kellett alkalmazkodnia Galileinek is. Ennek az alkalmazkodásnak az eredménye a *Saggiatore*: egy új, még magasabb patrónust meghódítani kívánó kliens nagyralátó, magakellett remekelése. Épp innét a mű találékonysága: Biagioli szerint „Galilei látszólag zavarbaejtő érveit igencsak a korabeli udvari diszkurzus opciói és kényszerei formálták. Galilei sem az a modern természettudományos metodológus nem volt, akinek a későbbi historiográfia ábrázolja, sem Feyerabend törvényekre fűtyülő opportunistája. Egyszerűbben szólva: Galilei versengő udvaronc volt. Opportunizmus csakugyan figyelemreméltó volt, ám specifikus kulturális kódokkal konzisztens”. Így aztán nincs mit csodálkoznunk, hogy „modern mérce szerint az *Aranymérleg* tartalmaz egy csomó ad hoc hipotézist, belső ellentmondást, jogosulatlan támadást Grassai nézetei ellen”.²³ Így követelte ezt meg az udvari beszéd etikettje.

Kivált Rómában, ahol Itália, de tán az egész világ legfényesebb fejedelmi udvarának a centrumában stabil dinasztia helyett egymást többnyire rövid időközökben váltó öregemberek, illetve általuk uralomra került és egymást váltó adminisztrációk állottak. És mögöttük folyton ugrásra készen a saját konjunktúrájára váró váltás, helyesebben váltások, mert mindig több vetélkedő hatalmi csoport versengett a következő vagy az azt követő hatalmi periódus megszerzéséért és meglövogolásáért. Ennek következtében Rómában fejlődött ki az egész udvari világ legerősebben és legkíméletlenebbül kompetív patronálási dinamikusa. Ezt a patronálási konjunktúrát igyekeztek a Cesi herceg körül tömörülő Hiúzok – s velük Galilei – kihasználni, amikor 1623-ban Maffeo Barberini személyében egy hozzájuk közel álló nagyúr került a pápai trónra. A patronálás azonban bonyolult játék volt, és sohasem szűkíthető le egyetlen patronusra. Az *Accademia dei Lincei*ben például nyilvánvaló Cesi herceg központi szerepe, de mellette patronusként szerepeltek mások is, Francesco Barberini például, a nagyhatalmú kardinális-unokaöcs, vagy Mark Welser, a dúsgazdag délnémet bankár, aki egyaránt patronálta Galileit és konok ellenfelét, Christopher Scheiner jezsuita atyát, amely kettős patronálásnak köszönhető egyébként az *Istorie e dimostrazioni intorno alle macchie solari*, a Levelek a napfoltokról.²⁴ A patronálás tehát sokcsomópontú, bonyolult viszony-háló volt, kiszámíthatatlan erőkkkel és történésekkel.²⁵ Egy jelentős patrónus halála például bukását okozhatta egy mégoly jelentős kliensnek is, aki mások viszonylatában maga is patrónusként szerepelt. Viszont ha pápai trónusra jutott valakinek eladdig inkább csak amolyan jóakarója, mintsem igazi patrónusa, akkor nyilvánvalóan meg kellett próbálkozni kihasználni a „*mirabil congiuntura*”-t. Így került a *Saggiatore* élére az ajánlás az új pápának, és ezért értékelték annyira (értékelték túl?) a Hiúzok és Galilei a kedvező hírt, hogy Őszentsége nagy tetszéssel hallgatta az ebéd közben felolvasott műből „a hang meséjét”, amelyet vérbeli előkelő emberként az udvari etikett szabályainak megfelelően értelmezett: a tudomány szabad játék, ahol, mint valami nagy Waldorf-iskolában, mérész, kreatív, szórakoztató versengésben szembesítik a résztvevők az ötleteiket. A pápa értelmezésében a mese arról szólt, „hogy a kutatás öröme a természet virtuozitásának a fölismerése, azaz az okok sokféleségének és esetlegességének a realizálása, ahogyan a természet (és következésképp Isten) létrehozhat egy adott hangot. A hang valódi, egyetlen okát keresni nemcsak hiábavaló, de aki ezt teszi, megöli még a hangforrást is,

a ciripelő tücsköt, s ezzel a kutatás gyönyörét. Szükségszerű okokat keresve az ember az út mentén található tulajdonságok okos élvezője helyett könnyen félrevezetett filozófussá válik, és *együttal* olyasvalakivé, aki nem tudja, hogyan kell alakítani az udvari embert. A tücsköt megölve csak a filozófiai virtuozitás, az udvariasság, az Isten végheletlen hatalma iránti tisztelet hiányáról tesz tanúságot”.²⁶

Szegény Galilei, ha olvasta volna Biagioli könyvét! Mennyi kellemetlenséget megspórolhatott volna magának! Persze nem Biagioli Galileije, aki rendes udvari emberként nemcsak azt tudta, hogy a „mirabil congiuntura”-kat üstökön kell ragadni, hanem azt is, hogy az erős versenyben sokat csak az nyer, aki nagyot kockáztat. A roppant patronálási versenyben csak valami meghökkentő, originális, bizarr, virtuóz, erőszakos posztmodern ötlettel lehet az élre törni. Nem olyan szelíd filozófiával, mint a hang meséje. Olyannal inkább, mint a Föld kettős mozgásának hihetetlen, különös, merész hipotézise, szembesítve a jó öreg ptolemaioszi-arisztotelianus világregszerrel...

A többi már röviden elintézheti Biagioli: a harminc éves háború ezerszer megírt csapdája, ahogyan a pápát a franciák és a Habsburgok közé szorította; a pápa megsértett hiúsága; satöbbi, satöbbi, automatikusan vezetett „a kegyenc bukása” című udvari forgatókönyv érvényesüléséhez; Galilei esetében csakúgy, mint közvetlen támogatója, Giovanni Ciampoliéban. A részletek elolvashatók Biagioli originális, meghökkentő, virtuóz, kreatív fejezetében a nagy perről; itt megelégedhetünk az „udvari” összegezés idézésével: „Orbán kifinomult (sophisticated) udvari ember volt, humanista és költő, nem holmi skolasztikus teológus. *Courtier* pápa volt (éppen ezért becsülte Galileit olyan sokra). Isten mindenhatóságának az eszméjében Orbán tökéletes trópust talált a tudásra, olyat, ami pompásan illett önmaga papi fejedelemként való kijelentéséhez: egyesítette kulturális és teológiai vonatkozásait. Kezdetben, mondhatni, Orbán nem a Szentírás Kopernikuszról való megvédésével törődött; olyan diszkurzust kívánt elindítani, amely békében hagyja a Bibliát és teret nyit néki és hasonló kifinomult szellemiségű udvari embereknek olyan briliáns filozófiai »ékkövek« élvezésére, mint amilyeneket Galilei produkált. Nem egyszerűen a biztonságra gondolt Orbán, amikor azt kívánta Galileitől, hogy hangsúlyozza az Isten mindenhatóságára hivatkozó érvelést: ez egyben udvari jóízlésének a kifejezése volt. Azt várta a *Dialogótól*, hogy az *Aranymérleghez* hasonlóan virtuóz hipotézisek játéka legyen. Következésképpen Galilei Kopernikusz oldalára húzó érvelését Orbán nem egyszerűen csak úgy tekintette, mint ami teológiai-lag (és politikailag) veszélyes; az ő szemében ez a rossz ízlés jele volt – olyasmi, ami segíthetett lerombolni intellektuális rokonságát Galileivel. Ragaszkodásával a végső bizonyíték kereséséhez Kopernikusz tanai mellett Galilei úgy viselkedett, mint az épp általa kigúnyolt ember a hang meséjében, aki halálradófta a tücsköt. Végül is Orbán kegyeltje kimutatta foga fehérét; kiderült, hogy maradt benne is [udvari emberhez nem illő] pedantéria elég.”²⁷

Szerencsére, tehetnénk hozzá; dehát ízlések és pofonok különbözők. Az azonban mégiscsak különös, hogy a *Galileo, courtier*-t nem veszte ki olyan alapos, minden részletre kiterjedő szakmai kritika, mint a *Galileo eretico*-t. Biagiolinak nem akadt *Ferroneja* és *Firpoja*. Michael H. Shank ugyan felröpta recenziójában²⁸ a könyv következetlenségét (így például: „ha az abszolútisztikus uralkodók elutasítják a viták megítélését, hogyan adják ők az »episztemológiai legitimitációt«?) és nagyvonalú forráskezelését (a Palazzo Pitti-ben például Pietro da Cortona mennyezetfreskóján a négy kardinális erény reprezentánsai felett egyáltalában nem a négy „Medici csillag” látható, hanem „nyolc különböző fényességű fénylő test; a négy legfényesebb négyszögeként, nem pedig a Ju-

piler-holdaknak megfelelő alakzatban”), Ronald H. Naylor²⁹ pedig figyelmeztetett az udvari értékek nyilvánvaló összeférhetlenségére azzal, ahogyan Galilei törődött tudományos céljaival és eredményeivel, ámde például Rob Iliffe az igencsak megfontolt *The British Journal for the History of Science*-ben lelkes egyetértéssel ismerteti³⁰ Biagioli „strukturális analógiáit” Galilei „meggyőzően” újraírt pályája és az udvaronc filozófiája között, és nem kisebb tudománytörténeti és tudományfilozófiai szaktekintélyt, mint Nicholas Jardine méltatja hosszasan a szakmában mérvadóknak (és rangadóknak) számító *Isis* hasábjain a *Galileo, courtier* kreatív, mehökkentő, érdekesítő originalitásait: „A patronálás processzusainak, Galileinek mint udvari színművészeknek és matematika-filozófiai duellistának, a kegyenc Galilei emelkedésének és bukásának tündöklően sűrű leírásaiban Biagioli a maga impresszionálisan alapos és széleskörű kutatásai alapján a korszak repertoire-jainak sokaságából meríthet – az udvari etikett, a levelezői és a diplomáciai udvariasság, az akadémiai disputációk, az emblematika, a párbaj és a becsület repertoire-jaiból. Elbeszélése minden színpadán merít jelen antropológiai kategóriákból is, Pierre Bourdieuvvel mint állandó fellebbezési fórummal az élen... Biagioli olasz udvari virtuozóinak ott a helye a kulturális témaparkunkban Bourdieu kabil hegyipásztorai és Greenblatt Tudor poétái mellett; és udvaronc Galileije ott szobrozik Koyré platonista Galileije, Feyerabend anarchista Galileije és talán Brecht felforgató kézműves Galileije mellett.”³¹ Mármint a (nápjainkra nem kevés arisztokratikus agresszivitással kivívott) szocioprofessionális identitását és originalitását féltékenyen őrző tudománytörténet-írás előkelő szakmai élvonalában.

„Andiamoci piano, noi” ismételnénk Ferrone és Firpoval Redondi figyelmeztetését Guidicci elietett közlésével kapcsolatban, hogy tudniillik padre Guevara kedvező ítélete a Föld mozgására vonatkozott. Hiszen ha az 1616-os dekrétum előtt még akadhott is volna tán egy-két teológus, aki eme tan mellett mer tán ejteni egy-két jó szót, utána ez már teljességgel elképzelhetetlen. „Hogyan is hihette volna Galilei, hogy a beijedt Guiducci, aki ilyen szenzációs és hihetetlen hírről tudósít, ekkora nemtörődömséggel veti oda azt, ami az ő, Galilei régi emészto gondja volt?”³² Nem, nem. Guiducci levelében a „nem kiátkozandó” csakis valamilyen „más mozgásra” vonatkozhatott, nem a Földre. Csakhogy – érvel Ferrone és Firpo – az 1616-os dekrétum korlátaiba belefért a kopernikuszi tanok hipotetikus állítása. „Egyébként még 1632-ben is, amikor már folyt Galilei pöre, Castelli atya, a pápa matematikusa, minden félelem nélkül mondhatta Vincenzo Maculanonak, az Inkvizíció komiszáriusának, hogy »hatásos érvek és számos bizonyíték, kísérlet és megfigyelés alapján néki semmiféle skrupulust nem jelent fenntartani (*tenere*), hogy a Föld mozog azokkal a mozgásokkal, amelyeket Kopernikusz tulajdonít neki.«”³³ Úgy látszik, már a 17. században se csak az számított, hogy ki mit mondott, hanem az is, hogy ki mondta, kinek, és ki mit akart kihallani a mondottakból. Ha egy kultúra a kreativitás, a termelékenység, a hatékonyság, a látványosság, az originalitás, a meglepőség, a feltűnőség, a képmutatás, a közismertség, a sikeresség koordinátái szerint rendezi el illetve pályáztatja és versenyezteti – akár agresszív erőszakos módszerekkel is megengedve vagy egyenesen megkövetelve – a maga intellektuális és politikai elitjét, nem válik akkor az szükségképpen „udvarivá”? Még ha egy posztmodern piacgazdasági udvaronc persze nem is abszolútisztikus fejedelmek előtt hajbókol, ám többnyire az ő patrónusai sem értenek többet a tudományához, mint Galileiéhez a Mediciek vagy VIII. Orbán. A patronálás, a különféle díjak, a szponzorálási és a pályázati rendszer az erős versenyre kényszerített tudósokból vagy általában intellektüellekből előbb-utóbb klienseket farag, s ha boldogult úrfikorukban netán eret-

nek-ambíciókkal kezdtek el, többnyire már udvaronként érik el sikereiket. Legalábbis a porondon maradáshoz nélkülözhetetlen *visibility* fénykörében mozgó és jól látható él-tudósok és él-intellektüellek. *Publish or perish* – és a „publikáláshoz” egyre inkább hozzátartozik az effektív és hatásos „médiális” jelenlét.

A „médiák”, egyre inkább a folyóiratok többségét is ideértve, a mai „udvari” kultúrákban különben már régen nem a tájékoztatás és a tájékozódás eszközei; többnyire inkább az él-intellektüellek, él-politikusok, él-bankárok, él-gazdasági vezetők és cégek; a régi „létezőből” átvett szóval (és nemcsak szóval) „él-káderek” kompetitív oszontációját, magamutogató versengését, identitás-kultuszát, ideológiai, pénzügyi és politikai „párbajaikat”, életérzésüket és világlátásukat hivatottak pertraktálni, értelmezni, kommentálni, szolgálni. A „nyilvánosság” végeredményben ennek az él-káder-klubbnak a „tömegek” felé mutatott politikai arca és megnyilvánulása; azt a látszatot kívánja kelteni, hogy az egyszerű emberek belelátanak, netán bele is szólnak az ügyek folyásába. A legszélesebb értelemben vett „tájékoztatás” (az „ismeretterjesztést” is ideértve) ezáltal nemcsak a tájékoztatatlanságot fokozza, de még a különben természetes velejárójaként jelentkező nyugtalanságot és szorongást is semlegesíti.

Így volt ez Galilei óta valószínűleg minden „udvari kultúrában”, és vajon melyik kultúra nem volt azóta is így vagy úgy többé-kevésbé „udvari”? De egyáltalában nem mindig volt a tudósok, zenészek, írók többsége vagy legalábbis egy meghatározó, jelentős kisebbsége „udvari”. Ellenkezőleg; egy kisebb-nagyobb részük mindig igyekezett enyhíteni magában és maga körül a „szorongó tájékoztatatlanságot”. Így vagy úgy többnyire eretnekiség ez is, meglehet lényegében éppen ez az eretnekiség. Redondi Galileije, szép összhangban Németh Lászlóval, meglehet épp így valahogyan értette.

A Galilei-dráma csúcán Németh László meggyötört, öreg hőse mindenesetre ezért tudja hasonlíthatatlan derűvel felelni tanítványául szegődött órének, a Föld forgását csak ujjával mutatva kérdezni merészülő Landolfónak: „Én csakugyan”. A IV. felvonás eredeti változatában ugyanez a Galilei mondja ugyanilyen elszántan és töretlenül Torricellinek: „Tudja – milyen címet szántam a Mozgásról szóló könyvemnek: »Új tudomány«. Ez is itt – ezen az éjjelen ötlött az eszembe. Új tudomány – világos, józan, a kísérleteken nyugvó – ahelyett, aminek a nevében meggyötörték.”³⁴ Németh László érezte, hogy ez a változat felel meg jobban a történelemnek: „Galilei rajta elkövetett gyalázatnak, erőszakételnek tekintette az esküt s csak a 19. század csinált belőle erkölcsi problémát” – írja 1958. június 10-én Fodor Ilonának.³⁵ „De ez az általános igazság is – fűzi hozzá –; vadállatokkal szemben nem lehet a becsületünket elveszteni; ha valaki kannibálok közül csak úgy szabadulhat meg, hogy valami hókusz pókuszhhoz jó képet vág – az még nem megalkuvás! Főleg, ha a föld úgyis forog – s az okos emberek azt úgyis tudják már.” Ez bizony az „eretnek” hangja, mégha szelíd is, sőt tán annál inkább. Major Tamás az udvaronc csalhatatlan szimatával jelenthette ki: „A darabot ebben a formában nem adhatjuk elő... Szeretnénk az író t rávenni, hogy darabját írja át.”³⁶ Az író régi barátjához, Illés Endréhez fordult véleményért. „Ha valamilyen változtatást kérnek – felelt a barát a született udvari (as) ember charme-jával – bátran vállalhatod. A negyedik felvonásban akár az ellenkezőjét írhatod annak, amit írtál: a dráma ugyanazt mondja. (Csak éppen kár lenne a mostani negyedik felvonásért.)”³⁷ Az átírt változat persze nemigen mondhatta ugyanazt, hiszen elnyerte Major tetszését; de tán elnyerte volna VIII. Orbánét is, mivel egy saját nélkülözhetőségére reádöbbenő, s ha éppenséggel nem is bűnbánó, de lelkiismerettől furdalt és – ez már szinte „udvari” vonás – „becsületéért” aggódó Galileit ábrázol. Ezért érzi Németh a végül közönség elé került

változatot elrontottnak, s Fodor Ilonának írt levelében „történeti hamisítást s erkölcsi nagyképűsködést” ró fel az átírásnak, illetve önmagának. De azért az átírt IV. felvonás Galileije se „udvari ember”: bukására s feleslegesnek érzett tettére az IGAZSÁG mérhetetlen szeretete és a közérdek vezetett: „Nem tudtam elereszteni, amit az eszemmel az emberek javára megfogtam. Ezért loptam át az igazságot a pápai tilalmon, s ezért hoztam ki a gyalázatomból világitó két gyertya közt a fejemben, amiről elhitettem magammal, hogy pótolhatatlanul az enyém.”³⁸ Ha lehet, itt még távolabb járunk az udvari ember elegáns érdektelenségétől, episztemológiai és etikai relativizmusaitól, kötelező opportunitizmusától, narcisztikus identitáskultuszától. Távol Feyrerabend és Biagioli Galilejétől, távol a posztmodern intellektuális elitek mentalitásától.

Christopher Lasch angol filozófus utolsó könyvének *Az elitek lázadása* címet választotta,³⁹ hogy ezzel is kifejezze: Ortega korával ellentétben ma nem annyira, vagy nem csak *A tömegek lázadása* fenyegeti a világot, hanem inkább az elitek, akik világ-szerte közelebb állanak egymáshoz, mint saját társadalmuk alacsonyabb rétegeihez, még úgy is és akkor is, ha egyébként általában versengenek, civakodnak, harcolnak is egymással, életre-halálra akár. A Civakodó Elitek valami új nagy, globális szervezetet alkotnak, új globális társadalmat a helyi társadalmak felett, új és minden eddigénél hatékonyabb arisztokráciát, az ennek megfelelő politikai, gazdasági, monetáris, katonai következményekkel és követelményekkel, az egész földgolyót egyre alaposabban és tökéletesebben behálózó kommunikációs- és információs sztrádákkal, amelyek az eliten kívülieknek szinte emblémákká váltan szűkítik be a jelentéshez-jutás esélyeit, a jelentőséghez-jutásról nem is beszélve. Épp ezeknek a minden eddigénél hasonlíthatatlanul hatékonyabb eszközöknek a birtokában bújhatnak ki az elitek minden alól, ami fizikai, gazdasági, ideológiai, szellemi igényeiket és expanzióikat korlátozhatná – ebben áll a „lázaságuk”. A mai posztmodern eliteket – ez a helyzetben az elmúlt egy-másfél évszázad parlamentáris demokráciáihoz képest az abszolút nóvum – semmiféle „társadalmi szerződés” nem korlátozza, nem köti őket semmi, még egymáshoz sem, még saját csoportjukon és pártjukon belül se mindig: ők szabad, vállalkozó kreatív, indifferens, játékos, rátartó, originális, önformáló, önmagukat kiteljesítő, aktív, kompetitív, ellentmondásos, rámenős individuumokként azonosítják és differenciálják önmagukat, hivatkoznak amúgy mégoly gyakran nemzetre, népre, közösségre, Istenre, demokráciára, bármire. A színjátszás, a tettetés, az átejtés mindig is az udvari ember kedvenc szórakozásaihoz tartozott. Igazság? Ugyan. Társadalmi konstrukció az is, amely „episztemológiai legitimációját” mindig is az elit, a gentleman-ek tanúskodásától kapta – tanítja a *Galileo, courtier*-ral összecsengő és ugyancsak imponálóan okos könyvében Steven Shapin,⁴⁰ a posztmodern intellektuális élvonal kiválóan író és rendkívülien felkészült tudománytörténésze.

Galileo, courtier? „Andiamoci piano, noi.” A meggyötört és lassan látását veszíteti kezdő öregember 1635. február 21-én nagyon is nem udvaroncra – jóllehet az udvari világ mélyes ismeretére – valló önérzettel írta Arcetriból Nicolas Claude Fabri di Peiresc-nek, Aix-be: „Mint említettem, Kegyelmes Uram, nem remélek semmiféle felmentést, mégpedig azért nem, mert ártatlan vagyok. Remélhetném és meg is kapnám a kegyelmet és bocsánatot, ha vétkeztem volna, mert a botlásokért megkegyelmezhet és megbocsájthat a Fejedelem, hanem az ártatlant sújtó ítélet esetén fedezni kell a jogi eljárás és meg kell őrizni a szigort...”⁴¹

JEGYZETEK

1. Carlo Ginzburg: *A sajt és a kukacok*. Ford. Galamb György János. Budapest, 1991. Európa Könyvkiadó. (Olaszul 1976-ban jelent meg az Einaudi kiadónál.) A könyv tárgya: „Egy XVI. századi molnár világgépe”. „Amikor tudósok egész hada veti bele magát – olvasható az előszóban – a kvantitatív eszmétörténet vagy a szeriális vallástörténet nagyszabású vállalkozásaiba, képtelenségnek, abszurdumnak tetszhet az egyetlen molnárra szorítókozó kutatás; mintha csak a kézi szövőszékhez térnénk vissza az automata szövőgépek korában... Ha azonban a források fölkinálják azt a lehetőséget, hogy ne csak a tagolatlan tömegek helyzetét, hanem egyedi személyiségeket is megismerjük, akkor értelmetlenség volna nem élni vele.” (19–20.) Meglepődve észlelte Ginzburg, hogy az egyszerű friuli molnár, Menocchio nézetei milyen szépen összecsengtek a „legkifinomultabb és a legtudatosabb korabeli intellektuális körök” felfogásával; ezt látván azután már nem annyira meglepő, hogy az Inkvizíció milyen kitartó makacssággal – és milyen találekony ravaszsággal – nyomozott Menocchio nézetei és tevékenysége után, mígnem végül sikerült csapdát állítania, és elveszejténie a molnárt. Őt is – akárcsak később Galileit – két peren hajszolták végig, amelyek során az ő tanait is bonyolult teológiai keresztkérdésekkel „világították át”. Végül az ő ügyében is – akárcsak Galileiében – a pápa döntött: „a katolikus világ feje, személyesen a pápa, VIII. Kelemen ereszkedett le Menocchiohoz, Krisztus testének megméltelyezett tagjához, hogy halálát követelje. Ugyanazokban a hónapokban közeledett befejezéséhez Rómában a volt szerzetes: Giordano Bruno pere. Ez az egybeesés szimbóluma is lehet annak a kettős harcnak, melyet a katolikus hierarchia ezekben az években azért vívott fönt és lent egyaránt, hogy érvényesítse a tridentini zsinaton jóváhagyott tanításokat.” (293.)
2. Pietro Redondi: *Galileo eretico*. Torino, 1983. Einaudi – „Vizsgálódásomban – kezdi Redondi az Első fejezetet – először a mozgásokat vettem célba Galilei fény természetére vonatkozó gondolatainak a problémájából. Ami azt illeti, Galilei sohasem fogalmazott meg általános elméletet erről az alapvető jelenségről, és csupán rövid kijelentéseket írt vagy közölt a kérdésről.” (11.) Így például 1611 tavaszán, római útja során a teleszkópja mellett magával vitt egy darabka spongia solis-t, bolognai alkímisták által nemrégiben felfedezett foszforeszkáló követ, hogy demonstrálja véle: „a fény a hő ideájától és a világos környezet jelenlététől elválasztható jelenség”. (12.) A fény tehát nem lehet, mint az arisztotelianus természetfilozófusok tartják, „kvalitás”, hanem valamilyen corporeális, testszerű „kvantitás” kell legyen, valamilyen „kvantum” („quanto”), amely láthatatlan részecskék emissziójával terjed. Egy speciális anyag, mint ez a mesterségesen kalcinált kő, talán úgy valahogyan tudja vonzani a luminózus korpuzkulákat, mint ahogyan a mágnes vonzza magához a vasreszeléket.” (12.) A távcső egy új világregszert, az égi mozgások egy új elméletét volt hivatva a római előkelőségeknek demonstrálni; de mit akart bizonyítani Galilei a *spongia solis*-szal? Nyilván valamiféle mozgásokat ezzel is, a fényrészecskék mozgását. De miért? Azért, véli Redondi, mert a katolikus teológia Ágostonra és Dionüszosz Areopagitára visszavezethető misztikus vonulatában központi szerep jutott a Mindenséget bevilágító és éltető Fénynek – Kopernikusz is ezzel érvelt a *De revolutionibus* Első Fejezetében a Napnak a Mindenség középpontjába helyezése mellett –, és így Galilei egy új, ámde régi katolikus hagyományokban gyökerező, kontemplatív és spirituális filozófia segítségével vélhette legitimizálhatónak felfedezéseit és elképzeléseit, amint azt a Piero Dininek, a Szent Szék apostoli referendáriusának 1651. március 23-án küldött levél igazolja. „A monsignor Dininek címzett nyílt levél valódi címzettje ugyanis az a római egyházi és teológiai környezet volt, amely jó szemmel nézte VIII. Kelemen pápa nyitását az egyházi műveltségben a század végén, amikor Francesco Patrizi és az ő hermetikus, neoplatonikus, antiarisztotelianus, kopernikánus filozófiája behatolhatott a Sapienziára [a pápai egyetemre], és elterjesztette a fény immateriális testként való felfogását, amelyben »részesedik és megtermékenyül« a világ.” (15.)
Íme a pápa mint a kulturális nyitás bajnoka; ám ugyanakkor a tridentini szigor kérlelhetetlen őrizője, aki megköveteli az eretnokségben bűnösnek találtatott szegény öreg molnár

halálát, akin pedig a helyi inkvizítor már megkönyörült. „Oldás és kötés” kegyetlen színjátékában VIII. Orbán nem volt előd nélküli s tán még kivételes jelenség sem. A poszttridentinai egyház nyitott volt és ugyanakkor konok; művészetek, tudomány, művelődés, korszerűség lelkes híve és támogatója, ugyanakkor elszánt üldözője mindennek, ami alapvetőnek vélt érdekeit fenyegetni látszott vagy akárcsak közömbös maradt irántuk. (VIII. Orbán sajnos e tekintetben utód nélküli se maradt. Napjainkig nagyjából őt követi minden kultúrpolitikus, legyen amúgy létező szocialista, kapitalista, klerikális, nemzeti, liberális vagy egyszerűen csak posztmodern.)

3. *Galilée hérétique*. (Trad. Monique Aimard) Paris, 1985. Gallimard – Nyomában az olasz kiadás után az olasz napisajtóban és kulturális folyóiratokban megindult dicsérő ismertetés-áradat most „franciában” folytatódott; a *Nouvelle Revue Française*-ben (Gallimard) Hervé Cronel azonban – elsőként – a könyv aktualitását emeli ki: megérteti Redondi, hogy ma sem semleges a tudomány, és pedig nem abban a primitív értelemben nem az, mintha proletár, vagy árja, vagy kapitalista vagy bármiféle politikai és ideológiai értelemben vett tudományról beszélhetnénk, hanem abban a mélyebb értelemben nem az, hogy ma is mindenki személy szerint választásra kényszerül „etre partisan de Galilée or des jésuites”. *La Nouvelle Revue Française*, 1er Juin 1986, No 401, 86–89.
4. *Galileo: heretic*. (Transl. by R. Rosenthal) Princeton, 1987. Princeton U. P. – Az angol kiadás után indult meg a tekintélyes szakfolyóiratokban a könyv hibáit és tévedéseit sorjázó tudománytörténeti kritikák hosszú sora. Ron Naylor az egész atomisztikus konstrukciót képtelenségnek tartja (*Nature*, 1987. vol. 330. 617–618), William R. Shea, Galilei „intellektuális forradalmának” monográfusa, a Pápai Akadémia forráskiadványára (1984) hivatkozik, ami szerint a Redondi által Orazio Grassinak tulajdonított följelentés nem a jésuita atya kézírása. „Ezzel még nincsen elintézve az ügy, hiszen írhatta Grassi a levelet és megkereshetett valaki mást a lemásolására. Ámde végre kezdjük érteni Redondi stratégiáját. Afféle mesterség ez, ami tetszeni fog azoknak, akik Watergate-ben és Irángate-ben nem a kivételt látják, hanem a politika néven ismert játék általános szabályát.” Nincs persze kizárva, hogy egyszer még előkerül valami dokumentum, ami Redondi szimatát igazolja, egyelőre azonban semmi nyoma, és addig bölcsebb kitartani amellett, hogy Galileit a föld mozgásának a tanáért ítélték el, nem az eukarisztikus dogmát veszélyeztető atomi mozgások miatt. (*Isis*, 1988. vol. 79, 348–350.) Ernan McMullin, az egész „Galilei-ipar” legkiválóbb és legkritikusabb ismerőinek egyike nem tudja megtagadni elismerését Redondi szellemes („ingenious”) „scenáriójától”: „The book reads almost like a thriller”. Pontosan és szemmel látható élvezettel ismerteti az egész „nyomozást”, de hangsúlyozza, hogy a híhet s tán olykor meggyőző részletek ellenére semmi nem bizonyítja a nagy pör mentő-szándékát. A kopernikánizmus vádja nem egy még súlyosabb vádat, az Oltári Szentség csodáját lehetetlenné tévő atomizmus eretnekségét volt hivatva titokban „kicserélni”. A föld kettős mozgásának a tana „nem a csillagászat ügye volt, mégcsak nem is az ember Univerzum közepéből való kimozdítása. A Szentírás tekintélyének az ügye volt egy olyan korban, amikor ez a kérdés (még inkább mint az eukarisztikus doktrína) a protestánsok és a katolikusok közötti teológiai vita középpontjában állott. Semmi se bizonyítja, hogy a Galilei ellen felhozott vád két rossz közül a kisebbik volt.” (*Physics Today*, 1989, vol. 42, no. 1, 76–78.)

Maurice A. Finocchiaro, aki tudós tanulmány kíséretében adta ki a nagy pör forrásanyagát és fontos filozofikus-eszmetörténeti könyvet írt a Galilei-historiográfiáról, kereken elutasítja Redondi rekonstrukcióját: egy véletlen kéziratfeldezés köré épített kártyavárnak itéli. „Szerencsétlenségére a könyv centrális tézise – az 1633-as pör radikális újraértelmezése – tarthatatlan. Minden mellette szóló bizonyítéka indirekt, körülményes, vézna.” (*Journal of the History of Philosophy*, 1990. vol. 28, 130–131.) A 17. századi természettudományos gondolkodás és kutatás nagy szaktekintélye, Richard S. Westfall két hosszú recenziót is szánt a könyvnek. Először nyomban az angol kiadás megjelenése után a *Science*-ben. „Ügyhiszem mindenki egyetért, hogy Galilei atomisztikus filozófia kidolgozására törekedett”. Ám az a kérdés, hogy *Az Aranymérlegben* ez-e a centrális téma, mint Redondi állítja. Az 1632–33-as

perben pedig egyetlen feljelentés – akár Grassitól eredt akár se – semmit sem nyom a latban a számtalan és mind a kopernikánizmus vádját igazoló dokumentum mellett. A könyv tézisei tehát bizonyosan tévesek. Ám megírásának módszere, maga a reáfordított alapos és találekony kutatás elismerést érdemel. „A tájékozott diszkusszió a vállalkozás lényege, és nem lehet eléggé méltányolni egy könyvet amely jól tájékozott érvelésre épül, még akkor is, ha mint az én esetemben, végül elutasítja az állásfoglalását az ember.” (*Science*, 1987. vol. 237, 1059–1060.) Később Westfall újra visszatért a könyvre, egy hosszú Essay Review-ben csoportosítva kifogásait. Galilei – írja – kétségkívül egyfajta korpuszkuális filozófiával magyarázta az érzékszervi észleleteket, ám ez a *Saggiatore* kétszázötven oldalából alig ötöt foglal el, és hatalmas levelezésében mindössze egyszer fordul elő. A bolognai kő is mindössze kétszer kerül elő a Levelezésben. A *Dialogo* egyetlen rövid passzusában történik futó hivatkozás az atomokra. Centrálisnak tehát az atomizmus Galilei életművében semmiképpen se nevezhető. Az eukarisztikus dogma tekintetében különben se vélhette az Egyház olyan fontosnak a korpuszkuális elméletből következő veszélyt, mint amilyennek Redondi beállítja, hiszen például Gassendi és Descartes nyíltan és minden egyházi ellenkezés nélkül vallhatott korpuszkuális tanokat. Legfőképpen pedig nem lehetett olyan jelentős és szervezett az Accademia dei Lincei szerepe és szervezetsége, mint azt Redondi festi. Federico Cesi egy elszegényedő római arisztokrata-család természettudományok, főként a botanika iránt érdeklődő gyermeke volt, az Accademia pedig az ő „kollektív személyisége”. Az *Aranymérleg* nem a Hiúzok, hanem „egyedül Galilei manifesztuma volt”. Ciampoli ugyan Galilei barátja volt, és erőlesen támogatta a *Dialogo* megjelenését, azonban nem emiatt került bajba: inkább fordított lehetett a helyzet: az ő kegyvesztettsége súlyosbíthatta Galilei sorsát. És ha VIII. Orbán csakugyan menteni kívánta volna Galileit, miért volt hozzá később végig, teljesen feleslegesen kíméletlen; miért írta elő például szigorúan, mikor nagysokára végre beengedték hozzá Benedetto Castellit, hogy jól ügyeljenek, nehogy a föld mozgásáról beszélhessenek. „Nem láthatom be – végzi fejtegetéseit Westfall – hogyan egyeztethetők össze ezek Redondi tézisével, hogy a per nem a kopernikánizmusról folyt.” (Richard S. Westfall. Galileo heretic. Problems, as they appear to me, with Redondi's thesis. *History of science*, 1988. vol. 26, 399–415.)

5. Galili der Ketzer. (Übers. von Ulrich Hausmann). München, 1989. G. H. Beck – „Ügyes rendezőként olyan meggyőzően tudja színrehozni a drámát – írja recenziójában Mathias Schramm –, hogy játék és valóság fedni látszik egymást... Ám mégoly meggyőző dramaturgia se helyettesítheti a találó nyomozati bizonyítást.” (*Bild der Wissenschaft*, 1989. vol. 26, no. 12, 112–114).
6. *Galileo eretico*, 175.
7. F. H. Reusch: *Der Process Galilei's und die Jesuiten*. Bonn, 1897. Eduard Weber's Verlag, 169.
8. *Galileo eretico*, 177.
9. Uo. 187. – A legtöbb kritikusa szemére veti Redondinak, hogy lebecsüli az Egyház antikopernikánizmusát. Azonban ez félreértés. A Szent Hivatal 1633-ban pontosan úgy minősíti Kopernikusz tanítását, mint 1616-ban: Kopernikusz könyve „felfüggesztendő amíg kijavítatik; kiátkozandó ellenben Paolo Antonio Foscarini karmelita szerzetes könyve, „melyben a mondott Atya megkísérli kimutatni, hogy a nap világ közepében való kimozdulatlanságának a tana valamint a föld mozgásáé megfelel az igazságnak és nem ellenkezik a Szentírással”, és ugyanígy kiátkozandó és betiltandó minden könyv ami ezt tanítja. „Fontos megjegyezni – fűzi hozzá a nagy pert szigorúan egyházi oldalról de például objektivitással megíró könyvében Jerome J. Langford, O. P. –, hogy míg Kopernikusz *De revolutionibus* és de Zuniga Jób-kommentárja (amely 1584-ben Kopernikusz elméletét tárgyalta és felvetette a lehetőségét, hogy nem ellenkezik a Szentírással) felfüggesztettek, amíg kijavítanak, addig Foscarini könyvét kimondottan elítélték. Az ítélet a hipotézis és a tény közötti különbség alkalmazása volt... A dekrétumban ama attitűd látszik kifejeződni, hogy Kopernikusz rendszere tudományos hipotézisként tekintve eléggé ártalmatlan; de ne kíséreltessek meg többé igazolni, hogy ténylegesen igaz vagy mi több összeegyeztethető a Szentírással.

A kopernikuszi rendszer jöllehet »téves és ellentétes a Szentírással«, hipotézisként tárgyalható volt, ha tényként nem is. És egyáltalában nem volt tárgyalható mint olyan rendszer, amely esetleg összeegyeztethető a Szentírással.” Jerome J. Langford. O. P. *Galileo, science and the Church*. Foreword by Stillman Drake. New York, 1966. Desclee Company, 98–99.

– Langford a dokumentumok gondos mérlegelése alapján úgy véli, hogy az Egyház kétségtelen bizonyítékok esetén elfogadta volna a kopernikuszi doktrínát. Galilei az Ignoli-lévélben azt írta, hogy megfigyelt tapasztalati tényeket, amelyekből az emberi érvelés korlátain belül biztosnak látszik a kopernikuszi rendszer igaza. „De a levél első részében előre védte magát mondván, hogy a kopernikuszi rendszer melletti érveivel a protestánsoknak kívánja megmutatni: az Egyház nem tudatlanságból tiltotta el a heliocentrikus tant, hanem a Szentírás és az Egyházatyák iránti tiszteletből, nagyobb lévén az auktoritásuk, mint az emberi értelemé.” (115.) Ha a címzett nem is, számos egyházi méltóság olvasta az Ignoli-levelet, és nem kifogásolta. „Fokozta Galilei reményeit mikor 1615 tavaszán híret vette, hogy a *Saggiatore*t feljelentették a Szent Hivatalnál, azonban Guevara atya, akinek vizsgálatra kiadták a könyvet, dicsérte, és jelentésében azt írta, hogy néki még a föld mozgásának a tana sem látszik elítélendőnek. A Szent Hivatal elfogadta a véleményét és az úgy ezzel abamaradt.” (116.) Ha most, ebben a pillanatban írja meg Galilei s adja ki a *Dialogot*, véli Langford, meglehet minden másként zajlik le. De a betegség és sok egyéb gátolta, s 1629-ig úgyszólván semmit se tudott a könyvből megírni. „A késlekedés roppant szerencsétlen volt, mert lehetővé tette a filozófusok és a teológusok vélekedésének az erjedését.” (116.) És végül ők okozhatták Galilei vesztét. „Kétségkívül akadtak egyházi tisztségviselők, akik védeni kívánták a tanok tekintélyét és megint mások akik eretneknek érezték a kopernikánizmust. De azokat az embereket, akik Galileit a legszigorúbb büntetésnek alávetve kívánták látni, egyáltalában nem ilyen magas indokok vezették. Nehéz megmondani, kik voltak ők, és miért akarták porba taposni Galileit. De az, hogy a klerikusok egy csoportja meg akarta alázni őt, tagadhatatlan. Francesco Barberini kardinális, Firenzuola, Riccardi, Campanella és mások igencsak úgy vélték, hogy a pör nem annyira a doktrinális tisztaság megőrzése végett folyt, hanem személyes bosszú tüzelte.” (142.) Jerome J. Langford, O. P. ismerteti a pápa döntését: Galilei megszegyenítő nyilvános abjurációra kényszerítendő és a könyvét be kell tiltani, de ellentétben a világi történészekkel Langford a pápát nem hibáztatja. Marad a bizonytalan „csoport”, akikben már a kortársak közül sokan és a történészek hagyományosan – Redondit is beleértve – a jezsuitákat vélik felismerni. Redondi éppen ezért ábrázolja plasztikusan, részletesen és hitelesen a *Collegio Romanot*, a nagy Rend szellemi központját, s állítja szembe vele (s tán növeli meg csakugyan jelentőségében?) az *Accademia dei Linceit*. És ezáltal Langfordhoz hasonlóan vagy tán még inkább mentesíti a személyes bosszú vádjától a pápát. Csakhogy legutóbb John L. Russell fölfigyelt egy furcsa részletre, ami ezidáig mindenki figyelmét elkerülte. Nem pontosan egyezik ugyanis az ítélet szövege a Galileire rákényszerített abjurációéval. Egy szóban, de egy nagyon jelentős szóban különbözik. „1633-ban azt a propozíciót marasztalták el eretnekként, hogy a Nap a Föld középpontja (*centro della terra*) és nem mozog keletről nyugatra (azaz nem mozog napi pályáján a Föld körül). Ezzel szemben az abjuráció előírt szövegében, ami szerint Galilei tanait megtagadta, az áll, hogy az a tétel eretnek, hogy a Nap a világ középpontja (*centro del mondo*)”. A másik megtagadandó tétel, „hogy a föld mozog és nem a világ közepe”, az ítéletben és az abjurációban azonos. Valaki tehát a Szent Hivatal ítélethirdetése és az abjuráció között változtatott a szövegen, mégpedig súlyosbított. Ugyanis az 1616-os tiltás szövegéből, ahol úgyszólván a „világ középpontja” megfogalmazás állott, világosan kiderül, hogy ez volt az igazán súlyos, az „eretnecség vehemens gyanúját” ébresztő tétel. Ehhez képest az, „hogy a Föld mozog és nem a világ közepe”, szinte inkább csak afféle hiba vagy tévedés. Nos, az ítéletben a Szent Hivatal az első súlyos vádat éppen erre szelídítette, amikor a *centro del mondo* kitévelt *centro della terrára* változtatta, hiszen ez azt jelenti, hogy a Nap nem a világ-mérendőség, csupán a földpálya középpontja. Ki lehetett, aki a szöveget visszasúlyosbította? Russell szerint csakis Galilei egykori barátja és mostani halálos ellensége, a politikai ellen-

felei által sarokba szorított és a *Dialogo* miatt vérig sértődött és bosszúra szomjas VIII. Orbán. (John L. Russell: What was the Crime of Galileo? *Annals of Science*, 1995. vol. 52. 403–410.)

VIII. Kelemen, a finomlelkű humanista, a művészetek és a tudomány nagy patrónusa bizonyosan nem gyűlölte Menocchiót, a szegény öreg friuli molnárt, akihez kegyesen „lehajolt”, hogy halálát követelje. Nem restellett „lehajolni”, bokros patrónusi teendői ellenére sem. Miért? Hobbes Úr talán tudná a választ, s vállat vonna: Így működik a Leviathan, az Abszolutisztikus Állam, ami még mindig jobb, mintha a zűrzavar, a mindenki háborúja mindenki ellen uralkodik a világban, teljesen függetlenül attól, hogy a Nap áll-e a közepében vagy a Föld.

10. *Galileo eretico*, 187. és köv. – Redondi könyvének egyik „főszereplője” a továbbiakban ez a G 3-al jelölt kézirat. Izgalmas nyomozás során azonosítja a szerzőjét Orazio Grassi jezsuita atyával, a Collegio Romano matematikaprofesszorával, akit a tudománytörténet-írást Redondiig többnyire csupán Galilei egyik többé-kevésbé obskurus ellenfeleként tartott számon, az 1618-as üstökösök megjelenése alkalmából kirobant és a *Saggiatore* megírásához vezető hosszú vitában. Redondi mutatta meg, írja elismerően Westfall, hogy „az a madárjesztő, amit Galilei sikerített Grassiból valószínűleg nem lehetett a *Collegio Romano* matematikaprofesszora. Akármi lesz a szaktudomány végső ítélete Redondi könyvéről, ez az eredménye bizonyosan maradandónak bizonyul, nem jelentéktelen kiegészítésként a kor megértéséhez”. Richard S. Westfall: *Essays on the trial of Galileo*. Città del Vaticano, 1989. Libreria Editrice Vaticana, 85. – Azonban már Westfall úgy vélte, hogy Redondi meglehet túlozta kicsit Grassi jelentőségét, Anthony Pagden pedig Grassi jellemzésének belső ellentmondásaira figyelmeztetett: hosszasan elemezve a G 3 jelzetű dokumentumot, Redondi „a szerzőjét »nem-filozófus«-ként írja le, olyasvalakiként, aki mindannyiszor »összezavarodik, bukdácsol és nehézségeket teremt« valahányszor megpróbál »filozófiai terminológiát« alkalmazni. Ez bizony aligha vall arra a Grassira, akit Redondi néhány oldallal később »a Collegio Romano intellektuális orthodoxiájának a hivatalos szószólójaként« jellemez”. *The Times Literary Supplement*, Sept. 23–29, 1988. 1035–1036. Csakhogy egy följelentésben filozófusnak se föltétlenül kell filozófiai terminológiában fogalmazni: és legyen bárki a G 3 szerzője, Grassi *Ratio ponderum Librae et Simbellae*-jében (Párizs, 1626), a *Saggiatore* ellen írt terjedelmes vitáirátában – amit Redondi egyben a Rend hivatalos válaszáának tekint – ugyanúgy az eukarisztikus tannal összeférhetetlen eretnekségként vádolja be Galilei atomizmusát, mint a följelentő „kegyes lélek”. A *Ratio* vezérmotívuma – érvel Redondi – „az akarat volt följelenteni a *Saggiatore* eretnekségét, a hangok crescendójával, rejtélyes utalásokkal türelmes elnézésekre, amiből Galilei hasznot húzott, és végezetül nyílt felhívás volt a Szent Hivatalhoz”. (*Galileo eretico*, 243.) Azaz magyarázatot inkább az igényel, hogy miért nem lett a följelentésből semmi, miért nem követte vizsgálat, eljárás és elítélés eretnekség, vagy legalább eretnekség vehemens gyantúja miatt? Miért nem követte akkor, az 1620-as évek második felében–végén, pontosítja a kérdést Redondi. A választ a jezsuiták és Galilei, illetve a Collegio Romano és az Accademia dei Lincei pillanatnyi erőviszonyainak a mérlegében keresi, ahogyan a VIII. Orbán pápaságától remélt – és jórészt valóra válni látszó – „mirabil congiuntura” idején ingadozott. De mire 1632 elején a *Dialogo* megjelent, az olvadásnak még a reménysege is szertefoszlott, s a jezsuiták újból érvényre juttathatták minden vonatkozásában a teljes tridentini szigort. Most jött el az eukarisztikus dogma ellen a *Saggiatore*-ban elkövetett és a *Dialogo*-ban, ha futólag és többé-kevésbé rejtetten is, megismételt eretnekség feljelentésének a pillanata. Most már nem lehetett nagyvonalúan eltekinteni a vádtól. Legfeljebb helyettesíteni lehetett egy kevésbé súlyossal. És éppen ezt tették Redondi szerint Galilei jóakarói. Csakhogy – túl azon, hogy a perben nem igen fedezhető fel jele jóakarotnak – az eukarisztikus tan és a peripatetikus anyagelmélet összekapcsolása nem annyira szükség-szerű, és főleg nem annyira dogma-értékű, mint Redondi bemutatja. „Jelen recenzióknak – írja Dermot Fenlon (ritka kivételként tisztességgel hivatkozva Ferrone és Firpo alapvető kritikájára) – a Redondi-tézis centrális gyengéje az az ismételt állítása, hogy Arisztotelész

anyagelmélete a jezsuita gondolkozóknál hittétel státusát nyerte: szükség volt rá, érvel Redondi, az Egyház eukarisztikus hitének folyamatos proklamálásához. De senki más a katolikus világban nem gondolta így. Miért pont a jezsuiták tették volna?... Trident a *transubstantiatio* szót »apertissime«-ként ajánlotta annak a leírására, amit az Egyház közölni kívánt tanításában. A zsinat nem írt elő filozófiát.” *History. The Journal of the Historical Association*, 1988. vol. 74. 525–526.

11. Vincenzo Ferrone–Massimo Firpo: Galileo tra inquisitori e microstorici. *Rivista Storica Italiana*, 1985. vol. 97, 177–238.
12. Uo. 225.
13. Uo. 230–231. – Csakhogy valami azért mégiscsak lehet a Redondi-tézisben atomizmus és eukarisztikus dogma egyházi kapcsolatáról. „Az, hogy itt gyakori megfontolásról volt szó – véli Herbert Breger – megerősíthető egy Leibniz-utalással. Leibniz a maga filozófiáját, amely összeegyeztette infinitézimális számítását az arisztotelészi kontinuumelmélettel és a szubsztanciális formák tanával csakúgy, mint a mechanisztikus természetképpel (de nem az atomizmussal), római katolikus levelezőpartnereinek gyakran ajánlotta azzal a megjegyzéssel, hogy ez a filozófia semmiféle gondot nem okoz a transubstantiatio tanában.” Herbert Berger: *Mathematik und Religion in der frühen Neuzeit. Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, 1995. vol. 18, 151–160. – De akkor Redondi tézise mégsem annyira abszurd? A forrásokból kikövetkeztethető tények mindenesetre a nézőponttól függenek.
14. Mario Biagioli: Galileo's system of patronage. *History of Science*. 1990. vol. 28, 1–62. – A tanulmány részletesen kidolgozza a patrónus-kliens kapcsolat mechanizmusát; a „brokerek” szerepét a kapcsolat létrejöttében és fenntartásában, az „ajándékozás” anyagiakon messzi útmutató rítusait. „Miféle ajándékról lehetett szó? Egész Európa tudott Galilei felfedezéséről és tudták, hogy a Mediceknek ajánlotta. És sok fontos személyiség informálódott közvetlenül a teleszkópok és a *Sidereus nuncius* példányai által, amelyeket Galilei ajándékként küldött a Medici-diplomácián keresztül. Bizonyos értelemben Galilei a Medici-udvart a potlach csapdjába csalta.” (25.) Ez a ma újra divatos etnometodológiai nézőpont is segíthette az új Galilei-kép sikerét, de a „brokerek” szerepének a hangsúlyozása, a kliens-pályáztatás, a patronálás intézményszerű vagy kvázi-intézményszerű működtetése inkább a modern „liberális” piacgazdaság kereteire utal. Még nagyobb sikert (és *Isis*-díjat) arató másik tanulmányában Biagioli a patrónus-szerzés fortélyait és finomságait mutatta be nagy művészettel és meggyőző erővel: Galileo the Emblem Maker. *Isis*, vol. 81. 230–258. Biagioli udvaronc-Galileije „presented himself as a disinterested messenger of dynastic destiny”. Ezáltal sikerült az alacsonyabbrendű matematikus státusból filozófussá emelkednie. De nemcsak ezt nyerte a patronálásból, „az így szerzett társadalmi eszkalációnak kognitív implikációi voltak. Érdekmentesnek lenni – azaz a piacok idólumainak felhőtől mentes elméjének – előfeltétele volt a hitelképességnek”. Ez a patronálás útján nyerhető „kognitív legitimálás” nyerte meg elsősorban a posztmodern tudománytörténet-írás és tudományfilozófia elitjét.
15. Mario Biagioli: Galileo's system of patronage. *History of science*, vol. 28, 1–62., 38.
16. Mario Biagioli: Galileo, courtier. *The Practice of Science in the Culture of Absolutism*. Chicago and London 1993. The University of Chicago Press, 112.
17. Uo. 352.: „Ez a kötet a politikai abszolutizmus kultúrája és Galilei új természetfilozófiája közötti interakciót tanulmányozta. Mihelyst ebben a kontextusban látjuk, Galilei pöre az udvari társadalom és a politikai abszolutizmus kínálta szocioprofessionális legitimáció adott típusának a strukturális határait látszik kijelölni. Galilei pöre legalább annyira (strukturálisan előrelátható) ütközés volt a barokk udvari társadalom és kultúra dinamikája és feszültségei között, mint amennyire ütközés volt az arisztotelianus természetfilozófia illetve a tomisztikus teológia és a modern kozmológia között.”
18. Victor Coelho: Myth, Science, and Serodine's *Allegoria della Scienza*. In: *Music and science in the age of Galileo*. Ed. by Victor Coelho. Dordrecht/Boston/London, 1992. Kluwer Academic Publishers, 91–114. „A Medicek a mítoszt emblematicus módon alkalmazták, főként bár nem kizárólagosan a család egységes és hatalmat sugárzó képének a kivetítésé-

- ként. Ezeket a mítoszokat azokba a zenei és drámai produkciókba építették be, amelyek a Medici-kalendárium fontos eseményeinek az elismertetése végett vittek színre.” (92.)
19. Kuhn paradigma-fogalma és Darwin species-fogalma közötti analógiából Biagioli egy „darwini metaforát” vezet le, amely egyfajta „speciációként” értelmezi teóriák inkommutabilitásának a keletkezését a változatok „populációjaként” jelentkező teória-mezőben. (211–244.) Vö.: András Kertész: *Die Ferse und der Schild. Über Möglichkeiten und Grenzen kognitionswissenschaftlicher Theorien der Erkenntnis*. Frankfurt am Main, 1995. Peter Lang.
 20. Galileo, *courtier*. 97–98.: Új jelenségek észlelését rendszerint tekintélyek tanúskodása, fogalmi előkészítés, bemutatás segíti. Efféle „ostension” segít elkülöníteni a „jelt” a „zajtól”. „Galilei maga is tudta, hogy az ostensiók segíthetnek. Mikor első teleszkópját küldte Firenzébe, kiemelte, hogy Enea Piccolomini (barátja és észleleteinek támogatója) látta amit kell.”
 21. Lásd: Vekerti László: Galilei – Jezsuiták tanítványa? *Természet Világa*, 1993. vol. 124, 447–449. és 494–496.
 22. Biagioli „udvari” tudományfilozófiájában centrális szerep jut a „barkácsolásnak”, illetve a „heurisztikának”. Biagioli Galileije e tekintetben, de egyébként is, olykor meglepően hasonlít Paul Feyerabend „against method” Galileiéhez.
 23. Galileo, *courtier*. 268.
 24. Uo. 64–73. Biagioli bonyolult, kölcsönös „ajándékozások”-ként értelmezi a *Levelek* keletkezését, az udvari etikett szabályai szerint kialakított patronálási hálózatban.
 25. Uo. 35. „The pattern was so familiar that *The Courtier's Philosophy* (a court game not unlike today's »Monopoly«) published in Madrid in 1587 prescribed that those who landed on square 43 (»Your patron dies«) had to go back to the start.”
 26. Uo. 301–302.
 27. Uo. 351–352.
 28. Michael H. Shank. Galileo's Day in Court. *Journal for the History of Astronomy*, 1994. vol. 25, 236–243. Kifogásai ellenére erősen dicséri a könyvet: kiválóan megírt „színjáték”, sziporkázó és szuggesztív hipotézisekkel, „amelyek játszanak ideákkal, metaforákkal, interpretációkkal, és sajnos az evidenciákkal is”.
 29. R. H. Naylor: *Annals of Science*, 1995. vol. 52, 315–317.
 30. Rob Iliffe: *The British Journal for the History of Science*, 1995, vol. 28, 106–108.
 31. Nicholas Jardine: A trial of Galileo. *Isis*, 1994. vol. 85, 279–283.
 32. Galileo *eretico*, 181.
 33. Ferrone–Firpo, 206.
 34. Németh László: Galilei c. történeti drámájának eredeti IV. felvonása. (N. L. kézirata szerint). In: Németh László: *Galilei (A dráma „pere” 1953–56)*. Debrecen, 1994. A Csokonai Színház kiadványa. 82–98.
 35. A Galilei története Németh László életrajzában és levelezésében. Szerk. Lakatosné dr. Németh Ágnes. Uo. 31–76., 75. – Hasonlóan vélekedik Pietro Redondi: a 19. század a maga képe, mintegy Alexandre Dumas modorában formálta meg a moralizált Galilei-képet. Pietro Redondi. *Dietro l'immagine. Rappresentazioni di Galileo nella cultura positivistica. Nuncius*, 1994. vol. 9, 65–116.
 36. A Galilei története..., 55. – Tipikus „bróker” mentalitás: közvetíteni a „patrónus” és a „kliensjelölt” között a saját bróker-érdek szerint. A különféle „udvari” kultúrákban nagyon változatos és sokszínű lehet a „brókerek” szerepe, de valamiképp mindig „majortamási”, ámde nem mindig könnyű felismerni és azonosítani a „brókereket”, mert többnyire politikusoknak, akadémikusoknak, professzoroknak, szerkesztőknek, íróknak, politológusoknak álcázva működnek. Az „udvari ember” ugyanis élvezti a tettetéseket és a színjátszást. (No meg a televíziós szerepléseket.)
 37. Uo. 56.
 38. Németh László: *Történelmi drámák*. Budapest, 1956. Szépirodalmi Könyvkiadó. Első kötet, 265.

39. Kenneth Anderson: Heartless world revisited. Christopher Lasch's parting polemic against the New Class. Christopher Lasch. *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy*. 276p. Norton 1995. *The Times Literary Supplement*, 1995. Sept. 22, 3–4. Lasch könyve a posztmodern piacgazdasági állam „kandírozott mandarinzselé-színű áramvonalával” szembeállítja a 18. században gyökerező felvilágosult mentalitást, „amely méltányolja a tisztességes munka értékét, tiszteli a hozzáértést, egalitárius alapon opponálja a körülbástyázott privilégiumokat, nem hajlandó meghatódni a szakértők zsargonától, ragaszkodik az egyenes beszédhez és számonkérhetőnek tartja az embereket tetteikért”. Csupa olyan eretnek vonás, ami beillik Németh László szocializmus-képébe, ahogy Bihari Mihály pontosan-szép előadásában vázolta. Kérdésére tehát, hogy miféle szocializmus a Németh Lászlócé, lehetne tán azt is mondani, hogy „eretnek”. Eretnek abban az értelemben, ahogyan szükségképpen ellenkezik a mindenkori Eliték mindenkor „udvari” és „bróker” mentalitásával. Meglehet, éppen itt húzódik a kor nagy választóvonalja, amihez képest eltörpülnek a nacionalista, liberális, konzervatív és szocialista ideológiák különbségei, illetőleg inkább csak a Civakodó Eliték differenciálódását és „önépítését” szolgálják. Közük különféle rosszabb és jobb, gyakran egyenesen sziporkázó és szuggesztív szellemi elitekét, „amelyek játszanak ideákkal, metaforákkal, interpretációkkal és sajnos az evidenciákkal is”. Megtehetik, hiszen a 18. században gyökerező polgári mentalitás tüntével többé már nem számonkérhető tetteikért és gondolataikért. Az elitok lázadásának úgy látszik lényeges eleme az értelmiség integrálása (díjak, pályázatások, akadémiai és egyetemi státusok bonyolult intézményeivel) a mai patronálási rendszer világába. Végső soron meglehet, épp erről szól a *Galileo, courtier?*
40. Steven Shapin: *A Social History of Truth. Civility and Science in Seventeenth-Century England*. Chicago and London, 1994. The University of Chicago Press.
41. *Ed. Naz.* vol. 16, 215–216., 3082. sz. levél.

ÉGETŐ ESZTER UTCÁJA